

УДК 94(44):341.485(=161.2)“1932/1933”
DOI: <http://>

ВИЗНАННЯ ГОЛОДОМОРУ ГЕНОЦИДОМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ФРАНЦУЗЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ

Богдана СИПКО

Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра світової історії модерного часу
вул. Університетська 1, Львів, 79000, Україна
E-mail: bogdanasytko@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3136-9340>

У статті на основі електронних архівів Сенату та Національної Асамблеї Франції проаналізовано дебати, які супроводжували процес визнання Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом українського народу Французькою Республікою. Лідер радикальної партії Франції Едуард Ерріо після поїздки в УСРР влітку 1933 р. заперечував факт голоду на відвіданих ним територіях, чим допоміг радянській пропаганді. Прагнучи зберегти дружні відносини з СРСР, Французька Республіка до розпаду радянського режиму в 1991 р. ігнорувала заяви української діаспори про Голодомор. З проголошенням незалежності України ситуація не надто змінилася, оскільки Франція розглядала Росію, як одного з ключових партнерів, а для останньої питання невизнання Голодомору геноцидом і трактування його звичайним голодом, спровокованим циклічним неврожаєм і невмілою економічною політикою, було принциповим. Тому пропозиції резолюцій про визнання Голодомору геноцидом, подані 10 травня 2001 р. сенаторами Жаном-Клодом Карлом і Сержом Матьє, 30 листопада 2006 р. депутатом Крістіаном Ваннестом, а також запит сенатора Жільбера Шабру від 7 квітня 2004 р. залишилися без розгляду. Але навіть, коли відповідь була, як у випадку запиту сенатора Жана-П'єра Віаля у січні 2005 р. до міністра закордонних справ Мішеля Барньє, то вона зводилася до того, що використання терміну “геноцид” на окреслення подій 1932–1933 рр. є дискусійним, а історичну інтерпретацію початково мають здійснити зацікавлені держави. Як засвідчує аналіз протоколів засідань верхньої та нижньої палат французького парламенту, французькі законотворці до 2022 р. лише спорадично згадували Голодомор у контексті обговорення інших геноцидів ХХ ст. Але після 24 лютого 2022 р. ситуація кардинально змінилася, більшість французьких парламентарів схилилася до думки, що визнання Голодомору актом геноциду є моральним обов'язком для відновлення історичної справедливості. У статті детально розглянуто, як відбувався процес підготовки та прийняття резолюцій від 28 березня 2023 р. і 17 травня 2023 р. про визнання Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом українського народу. Основний акцент зроблено на ключових аргументах прихильників і противників цих резолюцій.

Ключові слова: геноцид, Голодомор, Національна Асамблея, Сенат, резолюція, Україна, Французька Республіка.

Постановка проблеми. Французька Республіка стала однією з перших держав, які ратифікували Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, яку Організація Об'єднаних Націй прийняла 9 грудня 1948 р.¹ Однак, аж до початку 2023 р. на державному рівні Франція не визнавала Голодомор 1932–1933 рр. геноцидом українського народу. Ба більше,

¹ Андрій Козицький, *Геноцид та політика масового винищення цивільного населення у ХХ ст. (причини, особливості, наслідки)*. (Львів: Літопис, 2012), 12.

представники французької політичної еліти початково доклалися до заперечення самого факту голоду на теренах УРСР. Так, французький депутат і лідер радикальної партії Едуард Ерріо, мандруючи влітку 1933 р. Україною, відвідав колгосп “Червоний промінь” у Біляївці під Одесою, де спеціально звезені працівники органів державної безпеки та представники їхніх родин виконували ролі “колгоспників”. Повернувшись до Франції, Е. Ерріо заявляв, що бачив лише чудово зрошені й оброблені колгоспні поля та надзвичайний врожай. Як слушно підкреслив історик Ніколя Верт у “Чорній книзі комунізму”, таке засліплення було наслідком не лише вдалих спектаклів Державного політичного управління (ДПУ) для закордонних гостей, а й того, що французькі політики не хотіли переривати намічений процес зближення з Радянським Союзом, боячись зостатися віч-на-віч з Німеччиною, яка становила загрозу після приходу до влади Адольфа Гітлера².

Тому окремі голоси французьких журналістів впливових видань *Le Figaro*, *Le Journal des débats*, *Le Matin* і *Le Petit Marseillais* та навіть спеціалізованого *Le Monde Slave*³ не знаходили належного відгуку ні серед політикуму, ні серед громадськості, що потерпала від наслідків економічної кризи, яка у Франції дещо затяглася. У 1935 р. у престижному паризькому видавництві *Plon* вийшла критична біографія Й. Сталіна, написана Борисом Суваріним, в якій опальний засновник Французької комуністичної партії звинувачував радянського диктатора в Голодоморі й організації системи концтаборів. Але буквально за кілька місяців відомий письменник-комуніст Анрі Барбюс у не менш шанованому видавництві *Flammarion* опублікував біографію-оду “Сталін: новий світ у постаті однієї людини”⁴.

До падіння Радянського Союзу ситуація із визнанням Голодомору геноцидом у Франції залишалася незмінною. Але навіть після проголошення 24 серпня 1991 р. незалежності України питання визнання цього злочину радянського режиму геноцидом українського народу тривалий час не з’являлося у порядку денному французьких парламентарів, які вважали, що такий крок може погіршити стосунки з Російською Федерацією, яку розглядали одним зі стратегічних партнерів. Відзначимо, що позиція Франції в ігноруванні Голодомору не була чимось винятковим. Так, попри заклики Віктора Ющенка у 2006–2008 рр. ухвалити заяви про визнання Голодомору геноцидом, парламенти Ізраїлю, Болгарії та Румунії відмовилися це зробити, відповідну резолюцію провалили і в законодавчому органі Словаччини, а Велика Британія та Німеччина просто зігнорували ці українські запити⁵.

² Ніколя Верт, “Держава проти свого народу”, *Чорна книга комунізму. Злочини, терор і репресії*, з французької переклав Ярема Кравець. (Львів: Афіша, 2008), 149.

³ Аркадій Жуковський, “Тогочасна франкомовна преса про голод на Україні 1932–1933”, *Сучасність* 10, (1983): 44–47.

⁴ Етьєнн Тевнен, “Французькі інтелектуали і сталінізм (1935–1975)”, *Український історичний журнал* 6, (2000): 116.

⁵ Козицький, *Геноцид та політика масового винищення цивільного населення у XX ст.*, 207.

Аналіз попередніх публікацій. У 2008 р. з'явилася друком стаття французького історика Алена Гіємоля “Битва за визнання одного геноциду”⁶, в якій автор розглянув перші результати ініціатив президента України В. Ющенка, спрямованих на міжнародне визнання Голодомору геноцидом українського народу, зокрема відзначив законопроект французького депутата Крістіана Ваннеста від 30 листопада 2006 р. На основі проведеного аналізу, А. Гіємоль зробив висновок, що впродовж тривалого часу було дві основні перешкоди, які унеможлилювали визнання Францією Голодомору актом геноциду – опір Росії та суперечки істориків, які не могли погодити дефініції⁷.

Оскільки всебічне вивчення процесу визнання французьким Парламентом Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом українського народу з особливим акцентом на періоді 2022–2023 рр. ще не було предметом дослідження істориків, авторка в основу написання статті поклала протоколи засідань та тексти резолюцій Сенату та Національної Асамблеї. При аналізі джерел було дотримано принципів історизму, холізму й есенціалізму. Пропоноване дослідження є частиною ширших студій авторки про українське питання в політичному дискурсі П'ятої Республіки⁸.

Мета роботи полягає у тому, аби на основі електронних архівів Сенату та Національної Асамблеї початку ХХІ ст. проаналізувати процес визнання Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом українського народу Французькою республікою.

Вклад основного матеріалу. 10 травня 2001 р. сенатори-республіканці Жан-Клод Карл і Серж Матьє подали законопроект № 317 про визнання українського геноциду 1932–1933 рр. Пропонуючи визнати Голодомор в контексті інших геноцидів, зокрема вірменського, автори навели цифри про 6 млн жертв в Україні та на Північному Кавказі. Сенаторів закликали проголосувати за єдину статтю: “Франція офіційно визнає український геноцид 1932–1933 рр.”⁹. Однак, не отримавши належної суспільної підтримки цей законопроект залишився без розгляду та, відповідно, не був винесений на голосування.

7 квітня 2004 р. сенатор-соціаліст Жільбер Шабру, відомий своїми правозахисними заявами як у контексті внутрішньої, так і зовнішньої політики, подав запит до уряду про доцільність офіційного визнання на рівні держави

⁶ Alain Guillemoles, “Bataille pour la reconnaissance d’un génocide”, *Le Courrier des pays de l’Est* 1067, (2008): 67–70.

⁷ Alain Guillemoles, “Bataille pour la reconnaissance d’un génocide”: 68.

⁸ Богдана Сипко, “Суверенізація України крізь призму протоколів засідань Національної Асамблеї Франції”, *Народознавчі зошити* 160, (2021): 775–782; Богдана Сипко, “Україна в офіційному дискурсі Французької Республіки (2014–2022)”, *Народознавчі зошити* 169, (2023): 126–146; Богдана Сипко, “Ключові тези інформаційного звіту Сенату «Україна: рік війни. Які уроки для Франції?»”, *Історичні пам’ятки Галичини. Матеріали VIII Кращознавчої конференції (3 травня 2023 р.)* (2023): 182–185.

⁹ “Proposition de loi № 317 relative à la reconnaissance du génocide ukrainien de 1932 à 1933. Annexe au procès verbal de la séance du 10 mai 2001”, *Assemblée Nationale*, accédé le 4 novembre 2023, URL: <https://www.senat.fr/leg/pp/00-317.htm>

Голодомору геноцидом. Обґрунтовуючи свою ініціативу, Ж. Шабру навів аргументи про 7 млн жертв цього голоду і прецеденти визнання злочину, вчиненого у 1932–1933 рр. сталінським режимом СРСР, у Канаді, Сполучених Штатах Америки й Аргентині¹⁰. Але оскільки у сенатора 30 вересня 2004 р. завершився мандат, відповіді від уряду він так і не отримав. Тому 19 січня 2005 р. сенатор-неоголіст від Савойї Жан-П'єр Віаль звернувся з подібним запитом до міністра закордонних справ, свого однопартійця Мішеля Барньє (2004–2005). В офіційному запиті Ж.-П. Віаль підкреслив, що десятки тисяч французів українського походження обурюються ігноруванням Францією українського геноциду 1932–1933 рр., який забрав життя 7 млн осіб і вже був визнаний злочином у Канаді, США й Аргентині¹¹. На відміну від попереднього, цей запит 23 березня 2005 р. отримав офіційну відповідь. М. Барньє погодився, що “Великий голод” 1932–1933 рр. є одним із найжахливіших злочинів ХХ ст., здійснених урядом проти свого народу. Але водночас міністр звернув увагу на те, що в Спільній заяві Генеральної Асамблеї ООН “Про 70-ту річницю Великого голоду 1932–1933 рр. в Україні” немає терміну “геноцид”. Тому міністр закордонних справ Франції наполягав, що історичну інтерпретацію цих трагічних подій, мають насамперед дати історики тих країн (Україна, Казахстан, Росія), які постраждали від згаданого голоду¹². Звернімо увагу, що перелічені ініціативи французьких сенаторів передували прийняттю 28 листопада 2006 р. Верховною Радою за поданням Президента В. Ющенка Закону “Про Голодомор 1932–1933 років в Україні”.

У відповідь на офіційне визнання Україною Голодомору геноцидом, 30 листопада 2006 р., депутат-неоголіст Крістіан Ваннест подав у Національну Асамблею законопроект № 3474 про визнання українського геноциду 1932–1933 рр.¹³ Текст пропозиції розпочинався поясненням необхідності її прийняття. Зокрема, К. Ваннест підкреслив, що Республіка визнає через свої закони різноманітні події, які ознаменували світову історію. На початку ХХІ ст. комеморативні закони дозволяли вшанувати страждання, яких у минулому зазнали народи. Тому важливо, щоби трагедія, жертвою якої в 1932–1933 рр. став український народ, не відійшла у забуття. Автор законопроекту назвав Великий голод 1932–1933 рр. в Україні одним із найжахливіших масових злочинів сталінського режиму, який забрав життя 7 млн людей і “перетворив житницю на

¹⁰ “Question de M Gilbert Chabroux (Rhône-Soc)”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 08.04.2004: 852.

¹¹ “Question de M Vial Jean-Pierre (Savoie-UMP)”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 20.01.2005: 137.

¹² “Reponse du Ministère des affaires étrangères”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 24.03.2005: 827.

¹³ “Proposition de loi № 3474 relative à la reconnaissance du génocide ukrainien de 1932–1933 présenté par M. Christian Vanneste. Enregistré à la Présidence de l'Assemblée Nationale le 30 novembre 2006”, *Assemblée Nationale*, accédé le 3 novembre 2023, URL: <https://www.assemblee-nationale.fr/12/propositions/pion3474.asp>

кладовище заморених голодом”. Тому депутатам пропонували проголосувати за єдину статтю: “Франція офіційно визнає український геноцид 1932–1933 рр.”. 7 грудня 2006 р. депутати ознайомилися з цим документом, але лише 9 парламентарів його підтримали¹⁴, тому законопроект відправили на доопрацювання в Комісію закордонних справ, звідки він так і не повернувся.

Після цього впродовж 16 років, аж до початку широкомасштабної агресії Російської Федерації проти України, питання Голодомору згадувалося французькими парламентарями спорадично лише в контексті дискусій про інші геноциди. Так, 23 січня 2012 р., беручи участь в обговоренні історії геноциду вірмен 1915 р., сенаторка-центристка Наталі Ґуле, батько якої як єврей у 1942 р. зазнав переслідувань від нацистів у Франції, висловила сумнів, чи можна котрийсь із масових злочинів окрім Голокосту називати “геноцидом”¹⁵. Сенаторка погодилася, що величезна кількість вірмен потерпіла від турецьких репресій під час Першої світової війни, але є й інші злочини, які заслуговували на увагу французьких сенаторів, зокрема Голодомор, який забрав життя 5 млн українців, події в Камбоджі та Руанді. Тому Н. Ґуле наполягала, що краще питання термінології залишити історикам, а то “Президент пообіцяв, Парламент проголосував”, а це може негативно відбитися на міжнародному реноме Франції¹⁶. Коли 6 грудня 2016 р. у Національній Асамблеї обговорювали злочини, здійснені проти етнічних і релігійних меншин Сирії й Іраку терористичною Ісламською державою Іраку та Леванту, Н. Ґуле наголосила на неприпустимості використання щодо цих масових злочинів терміну “геноцид”, вкотре навівши приклад Голодомору¹⁷.

Після 24 лютого 2022 р. Україна опинилася у фокусі уваги французьких парламентарів і питання визнання Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом повернулося на порядок денний. Так, 1 березня 2022 р., беручи участь в обговоренні актуальних викликів, сенатор-євроскептик Бруно Ратайо визнав російську агресію та констатував, що війна повернулася на європейський континент, але просив залишити термін “геноцид” історії. Б. Ратайо наполягав, що Голодомор є злочином проти людяності, а не геноцидом, а також закликав не ототожнювати російську владу та російський народ, “слов’янська душа якого дала людству найвеличніші твори Толстого, Достоевського та Солженіцина”¹⁸.

2 серпня 2022 р. Національна Асамблея Франції розглядала приєднання Фінляндії та Швеції до Північноатлантичного Альянсу. Беручи участь в обговоренні, депутат від Республіканської партії та віце-президент Комісії

¹⁴ Alain Guillemoles, “Bataille pour la reconnaissance d’un génocide”: 68.

¹⁵ “Compte rendu intégral du séance du lundi 23 janvier 2012. Session ordinaire du Sénat de 2011–2012”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 24.01.2012: 350.

¹⁶ “Compte rendu intégral du séance du lundi 23 janvier 2012. Session ordinaire du Sénat de 2011–2012”: 351.

¹⁷ “Compte rendu intégral du séance du mardi 6 décembre 2016. Session ordinaire du Sénat de 2016–2017”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 07.12.2016: 18493.

¹⁸ “Compte rendu intégral du séance du mardi 1^{er} mars 2022. Session ordinaire du Sénat de 2021–2022”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 02.03.2022: 2215.

національної оборони та збройних сил, автор численних історично-публіцистичних творів Жан-Луї Тієріо підкреслив, що “ми на боці вільних народів, які не забули Голодомор, які не забули гулаг, які знають, що таке жити під тиском комунізму. Коли ми бачимо народи, які хочуть до нас приєднатися, ми їм аплодуємо та приймаємо їх”¹⁹. Згадки про Голодомор у контексті обговорення численних актуальних питань зовнішньої політики засвідчує резонанс, який ця болісна українська минувшина отримала у французькому політикумі та суспільстві, виразником якого він і був.

3 жовтня 2022 р. Національна Асамблея обговорювала підтримку України у війні. Оскільки це питання було дуже важливим для Української держави, на засіданні був присутній посол України у Франції Вадим Омельченко, якому депутати аплодували стоячи, прагнучи таким чином висловити захоплення українським народом. Беручи участь в обговоренні, представник президентської більшості Беньямін Хаддад відзначив: “Сьогодні ми зібралися, щоби обговорити підтримку України. Але через Україну ми говоримо про Францію: її роль у світі, місію, національні інтереси. Ми підтримуємо Україну, оскільки Франція велика тоді, коли вони з державами, які борються за свободу [...] Україна завжди прагнула свободи – ця Україна, яка зазнала геноциду Голодомору, голоду, організованого Сталіном на її землі, ця Україна, яка дала 90% голосів за незалежність у 1991 р., і молодь якої помирала за європейський прапор на Майдані. Українці зараз борються за свою свободу проти імперіалізму”²⁰.

Практично синхронно обговорення української підтримки відбувалося і у верхній палаті – Сенаті. 26 жовтня 2023 р. головуєчий на засіданні Жерар Ляршер надав слово сенаторці Надії Соллогуб, представниці Центристського союзу, яка очолювала міжпарламентську групу дружби Франція–Україна. Н. Соллогуб розпочала виступ із того, що Україна у війні не з лютого 2022 р., а з весни 2014 р., тобто російської анексії Криму. Навіть більше, Київ у конфлікті зі “старшим російським братом” ще з 1930-х рр., тобто від часів Голодомору, який забрав життя 5 млн людей, і який вшановуватимуть 26 листопада 2022 р.²¹ Історикам зрозуміло, що російсько-український конфлікт розпочався задовго до Голодомору 1932–1933 рр., який скоріше був його наслідком, а не причиною, але спостерігаємо, як у середовищі французького політикуму формувався причинно-наслідковий зв’язок: Голодомор спричинив конфлікт між українцями і росіянами, світова громадськість не визнала геноциду українського народу, а

¹⁹ “Compte rendu intégral du 2^e séance du mardi 2 août 2022 de l’Assemblée Nationale. Session extraordinaire de 2021–2022. 29^e séance”, *Journal officiel de la République Française* 53 (2): 3368.

²⁰ “Compte rendu du séance du lundi 3 octobre 2022. XVI^e législature. Session ordinaire de 2022–2023, Assemblée Nationale”, *Assemblée Nationale*, accédé le 5 novembre 2023, URL: <https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/16/comptes-rendus/seance/session-ordinaire-de-2022-2023/deuxieme-seance-du-lundi-03-octobre-2022>

²¹ “Compte rendu intégral du séance du mercredi 26 octobre 2022. Session ordinaire du Sénat de 2022–2023”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 27.10.2022: 4323.

тепер Росія вкотре вторглася в Україну. Відповідно, необхідно визнати Голодомор геноцидом українського народу та виправити цю тривалу історичну несправедливість.

Напередодні вшанування у світі жертв Голодомору, 25 листопада 2022 р. депутатка Анн Женете внесла в Національну Асамблею пропозицію резолюції “про визнання та засудження Великого голоду 1932–1933 рр., відомого як “Голодомор”, як злочину проти людяності”²². Варто зауважити, що 27 січня 2023 р. цей текст А. Женете пропозиції вилучила та замінила пропозицією нової резолюції, де вже фігурував термін “геноцид”, а не “злочин проти людяності”. 30 листопада депутатка та членкиня Комісії закордонних справ Національної Асамблеї Стефані Кошер підкреслила, що тоді, коли міжнародна спільнота вшанує 89-ті роковини початку Голодомору, Росія вкотре загрожує світовій продовольчій безпеці. Тому Європейський Союз і Франція започаткували т. зв. Коридори солідарності, щоби дозволити Україні вільно експортувати свою сільськогосподарську продукцію²³. Ці слова були зустрінуті оплесками більшості депутатів. Як бачимо, блокада Росією українських чорноморських портів, як основних воріт експорту сільськогосподарської продукції, ще більше актуалізувала дискурс Голодомору. Ця тенденція ще яскравіше проявилася 7 грудня 2022 р. на засіданні Комісії національної оборони та збройних сил Національної Асамблеї. Запрошений експерт з економічних питань Себастьян Абі підкреслив, що Україна – це сільськогосподарський гігант, що мала 30 млн га рільничих угідь, в той час, як Франція володіє лише 26 млн га орних земель. У 2021 р. Україна забезпечувала 5% світової харчової торгівлі, а 95% її аграрного експорту йшло через чорноморські порти. Крім того, українці дуже чутливі до продовольчих питань, що є наслідком Голодомору, від якого пройшло вже 90 років, але він досі тисне на колективну свідомість українського народу²⁴.

Тому закономірно, що 9 грудня 2022 р., тобто до річниці прийняття Конвенції ООН Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., 59 сенаторів на чолі з Жоель Гарріо-Майлам (президенткою Парламентської асамблеї НАТО з 2022 р.) і Надією Соллогуб подали у Президію Сенату

²² “Proposition de résolution № 523 portant sur la reconnaissance et la condamnation de la Garde famine de 1932–1933, connue sous le nom d’“Holodomor”, comme crime contre l’humanité. Présenté par Mme Anne Genetet. Enregistré à la Présidence de l’Assemblée Nationale le 25 novembre 2022”, *Assemblée Nationale*, accédé le 5 novembre 2023, URL: https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/16/textes/116b0523_proposition-resolution

²³ “Compte rendu intégral du 2^e séance du mercredi 30 novembre 2022 de l’Assemblée Nationale. Session ordinaire de 2022 2023”, *Journal officiel de la République Française* 92: 6257.

²⁴ “Compte rendu № 28 de la Commission de la défense nationale et des forces armées de l’Assemblée Nationale du mercredi 7 décembre 2022. Session ordinaire de 2022–2023”, *Assemblée Nationale*, accédé le 5 novembre 2023, URL: https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/16/comptes-rendus/cion_def/116cion_def2223028_compte-rendu

Пропозицію резолюції № 200 про визнання українського геноциду 1932–1933 рр.²⁵ Документ складається з низки структурних елементів: історичної довідки про Голодомор і його визнання у світі, переліку дотичних нормативно-правових актів і тексту самої резолюції. В історичній довідці підкреслювалося, що радянська влада методично та цілеспрямовано організувала голод в Україні, який призвів до смерті 4,5–9 млн осіб, не враховуючи жертв депортацій і страт десятків тисяч селян, які противилися колективізації. В. Путін знову поставив Голодомор на порядок денний, оскільки сучасні методи Росії спрямовані на знищення української нації. Тому необхідно терміново визнати Голодомор тим, чим він був – справжнім геноцидом²⁶. Європарламент у своїй резолюції визнав Голодомор “жахливим злочином, здійсненим проти українського народу та людства”²⁷, але ця кваліфікація здавалася сенаторам недостатньою. А тому, покликаючись на крилатий вислів Альбера Камю, що “неправильно називати речі – це додавати нещастя світу”, автори проекту пропонували визнати Голодомор геноцидом, оскільки він має всі його ознаки²⁷. Відтак, на розгляд виносили проект резолюції у такій редакції: “Вважаючи, що примусова колективізація та реквізиція урожаю, наказана радянським режимом Йосифа Сталіна, призвела до смерті 4,5–9 млн людей в Україні; Вважаючи, що між 1932 і 1933 роками радянський режим методично організував “морення голодом” – Голодомор багатьох мільйонів українців; Вважаючи, що цей організований голод мав на меті знищення української ідентичності та української нації, враховуючи депортації і страти десятків тисяч українських селян і культурної еліти, яка їх підтримувала, заборону селянам тікати до міст, щоби врятуватися від голоду та подальшу депортацію сотень тисяч українських дітей з метою русифікації; Вважаючи, що попри офіційне визнання цієї трагедії після падіння СРСР в 1991 р., сучасна російська влада заперечує саме існування Голодомору; [...] Враховуючи, що 2022 р. знаменує 90-ту річницю одного з найжахливіших сталінських злочинів; [...] Враховуючи важливість політики пам’яті та поваги до людської гідності; Сенат закликає французький уряд офіційно визнати голод, депортації та систематичне винищення, організоване радянською владою щодо мільйонів українців у 1932–1933 рр. геноцидом; Закликає французький уряд публічно засудити геноцид, здійснений радянською владою проти сільського українського населення у 1932–1933 рр.”²⁸.

²⁵ *Proposition de résolution № 200 en application de l'article 34-1 de la Constitution relative à la reconnaissance du génocide ukrainien de 1932–1933. Enregistré à la Présidence du Sénat le 9 décembre 2022.* (Paris: Sénat, 2022): 1–8.

²⁶ *Proposition de résolution № 200 en application de l'article 34-1 de la Constitution relative à la reconnaissance du génocide ukrainien de 1932 1933 ...* : 3.

* 15 грудня 2022 р. Європарламент ухвалив нову Резолюцію, якою Голодомор 1932–1933 рр. визнаний геноцидом українського народу.

²⁷ *Proposition de résolution № 200 en application de l'article 34-1 de la Constitution relative à la reconnaissance du génocide ukrainien de 1932–1933 ...* : 4–5.

²⁸ Ibid: 7–8.

Щоправда, до розгляду проекту цієї резолюції Сенат приступить щойно 17 травня 2023 р., з приводу чого 9 березня 2023 р. на засіданні Комісії з європейських справ висловила жаль її співавторка Жоель Гарріо-Майлам²⁹.

“Наздоганяти” сенаторів взялися депутати, і 27 січня 2023 р. понад 70 парламентарів на чолі з Анн Женете подали проект резолюцію про визнання та засудження “Великого голоду 1932–1933 рр., відомого як Голодомор, як геноциду”³⁰. Як і в інших проектах резолюцій, першим структурним елементом документу стало пояснення необхідності прийняття цього акту. Автори підкреслювали, що в Україні, порівняно з іншими радянськими республіками, штучно спровокований голод відрізнявся своєю глибиною. Цілі села потрапляли на “чорну дошку”, що означало припинення постачання будь-якого продовольства в ці населені пункти. До кінця січня 1933 р. вже 11 тисяч із 23 тисяч українських сіл були у цьому статусі, а в цей же час мільйони тон українського зерна йшли на експорт. Розробники резолюції пригадали, що свого часу міністр закордонних справ Франції порадив сенатору Ж.-П. Віалю дочекатися офіційної оцінки Голодомору істориками країн, які вразив голод 1932–1933 рр. У листопаді 2006 р. Верховна Рада України прийняла Закон із відповідною оцінкою, а 21 жовтня 2022 р. у контексті війни, яку проводить РФ проти України, міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба закликав парламенти націй, які підтримують Україну, визнати геноцидний характер Голодомору. Тому, автори пропонували прийняти Резолюцію в такій редакції: “Беручи до уваги, що “Великий голод” був визнаний Європарламентом, парламентами й іншими представницькими структурами понад 20 країн, як геноцид або злочин проти українського народу та проти людяності; Вважаючи, що визнання минулих злочинів запобігатиме їх повторенню у майбутньому; Офіційно визнати геноцидний характер голоду, спровокованого та спланованого радянською владою щодо українського народу в 1932–1933 рр.;

1. Засудити геноцид, здійснений радянською владою, відомий під назвою Голодомор;
2. Підтвердити підтримку українського народу в його прагненні добитися визнання масових злочинів, вчинених радянським режимом;
3. Запросити французький уряд офіційно визнати та публічно засудити геноцидний характер цих злочинів;
4. Запросити французький уряд вшанувати всіх жертв Голодомору та висловити солідарність українському народу, який пережив цю трагедію;

²⁹ “Compte rendu de la Commission des affaires européennes du jeudi 9 mars 2023, accédé le 9 mai 2023”, URL: <https://www.senat.fr/compte-rendu-commissions/20230306/euros.html>

³⁰ “Proposition de résolution № 770 portant sur la reconnaissance et la condamnation de la Grande famine de 1932–1933, connue sous le nom d’”Holodomor”, comme génocide. Enregistré à la Présidence de l’Assemblée Nationale le 27 janvier 2023, *Assemblée Nationale*, accédé le 5 novembre 2023”, URL: https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/16/textes/116b0770_proposition-resolution

5. Просити французький уряд здійснювати дипломатичні процедури, спрямовані на міжнародне визнання Голодомору;

6. Забезпечити доступ до архівів по Голодомору, в т. ч. на території Російської Федерації³¹.

31 січня 2023 р. перед депутатами Національної Асамблеї виступав голова Верховної Ради України Руслан Стефанчук. У своєму зверненні Р. Стефанчук зазначив, що люди часто шукають в минулому пояснення того, що відбувається сьогодні. Тому вкотре звернувся до теми Голодомору, від якого загинули мільйони українців. Визнання Францією геноциду 1932–1933 рр., за словами спікера українського парламенту, стало би потужним і важливим сигналом, оскільки як радянський режим у минулому, так і тепер путінська Росія намагаються знищити українську націю³². Цей заклик українського спікера підтримав Лоран Маркангелі, який у 2014–2022 рр. був мером Аяччо, а в грудні 2022 р. особисто побував у Києві. На його думку, спектр Голодомору знову виходить на порядок денний, оскільки Росія вкотре загрожує продовольчій безпеці народів, а це стосується всіх. Депутат підкреслив, що до російського вторгнення Україна була четвертим світовим експортером кукурудзи та збіжжя, але з початком війни Російська Федерація насамперед заблокувала Чорне море³³.

Наступного дня, 1 лютого 2023 р., Р. Стефанчук виступав перед сенаторами. Представляючи українського спікера, президент Сенату Жерар Ляршер наголосив на тому, що Росія традиційно противилася визнанню Голодомору 1932–1933 рр. геноцидом. Як і перед Національною Асамблеєю, Р. Стефанчук підкреслив, що визнання Францією Голодомору геноцидом українського народу буде сильним і потужним сигналом. А тому попросив сенаторів проголосувати за проект резолюції, поданий 9 грудня 2022 р. Ж. Гаррію-Майлам і Н. Соллогуб³⁴. Однак, сенатори не поспішали розглядати цієї резолюції. 9 березня 2023 р., обговорюючи сучасні депортації українських дітей, вчинені російським режимом, Комісія європейських справ Сенату вкотре звернулася до питання Голодомору. Ж. Гаррію-Майлам підкреслила, що від подачі нею відповідного проекту про визнання Голодомору вже минуло три місяці, на його важливості акцентував і Р. Стефанчук, але він так і не з'явився на порядку денному³⁵. Сенаторку

³¹ “Proposition de résolution № 770 portant sur la reconnaissance et la condamnation de la Grande famine de 1932–1933 ...” *Assemblée Nationale*, accédé le 5 novembre 2023”, URL: https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/16/textes/116b0770_proposition-resolution

³² “Compte rendu intégral. Séances du mardi 31 janvier 2023 de l’Assemblée Nationale. Session ordinaire de 2022–2023”, *Journal officiel de la République Française* 11: 759.

³³ “Compte rendu intégral. Séances du mardi 31 janvier 2023 de l’Assemblée Nationale. Session ordinaire de 2022–2023”: 762.

³⁴ “Compte rendu intégral du séance du mercredi 1^{er} février 2023. Session ordinaire du Sénat de 2022–2023”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 02.02.2023: 597.

³⁵ *Rapport d’information № 418 fait au nom de la Commission des affaires européennes sur la proposition de résolution européenne en application de l’article 73 quinque du Règlement, dénonçant les transferts forcés massifs d’enfants ukrainiens par la Fédération de Russie. Enregistré à la Présidence du Sénat le 9 mars 2023.* (Paris: Sénat, 2023): 33.

підтримав член президентської партії “Республіко, вперед!” Андре Гретолен, який припустив, що буцімто для того, аби в грудні 1949 р. СРСР підписав у Парижі Конвенцію для запобігання злочинам геноциду, про Україну не згадували. Відтак, прийшов час переглянути цей застарілий компроміс, а для цього необхідно провести у Сенаті колоквиум про Голодомор, щоби сенатори змогли з’ясувати незрозумілі для них у цьому контексті питання³⁶.

Але поки сенатори готувалися до проведення наукового колоквиуму, депутати 28 березня 2023 р. взяли за розгляд пропозиції резолюції від 27 січня 2023 р. про визнання та засудження Голодомору як геноциду. Під час засідання був присутній український посол В. Омельченко, прихід якого депутати привітали оплесками. У загальній дискусії першою взяла слово авторка проекту Анн Женете, яка підкреслила, що на початку 1933 р. “житниця перетворилася на криваву землю”, а тепер Росія знову взялася за старе та розпочала “Холодомор”, назва якого співзвучна з Голодомором³⁷. Доповідачку підтримав депутат ультраправого Національного зібрання (так у 2022 р. перейменувався Національний Фронт Марін Ле Пен) Фредерік Фалькон, сказавши, що ця резолюція символізує засудження усіх комуністичних злочинів³⁸. Натомість колишній вчитель історії Бастьєн Ляшо навів думку відомого дослідника Тімоті Снайдера, що Голодомор – це масове вбивство, але не геноцид, а тому якщо французькі депутати визнають голод 1932–1933 рр. геноцидом це суперечитиме дефініції, прийнятій ООН і відкріє скриньку Пандори з визнання нових геноцидів “на злобу дня”. Тому Б. Ляшо попередив, що не підтримає цю резолюцію³⁹. Віце-президент Комісії закордонних справ Мішель Ербійон наголосив, що 19 жовтня 2022 р. росіяни знищили меморіал жертвам Голодомору в Маріуполі. У листопаді 2022 р. Голодомор геноцидом визнав німецький Бундестаг, а в грудні 2022 р. – Європарламент, тому М. Ербійон висловив надію, що французькі депутати одногосно підтримають цю резолюцію⁴⁰. Депутат Жан-Франсуа Портарійо зазначив, що мільйони – це не статистика, а трагедія, тому треба проголосувати, щоби вшанувати смерть жертв⁴¹. Представник екологічного руху Орельєн Таше теж підтримав цю резолюцію, сказавши, що його кумиром є українець Нестор Махно, і не потрібно боятися вживати термін “геноцид”, оскільки сучасна війна проти України теж набула геноцидного характеру⁴².

Депутат-комуніст Жан-Поль Лескок гостро заперечив своїм колегам, наполягаючи, що резолюція провокує щонайменше шість проблем:

³⁶ *Rapport d'information № 418 fait au nom de la Commission des affaires européennes sur la proposition de résolution européenne en application de l'article 73 quinque du Règlement ...*, 37.

³⁷ “Compte rendu intégral du 2^e séance du mardi 28 mars 2023 de l'Assemblée Nationale. Session ordinaire de 2022–2023”, *Journal officiel de la République Française* 39(2): 3188.

³⁸ “Compte rendu intégral du 2^e séance du mardi 28 mars 2023 de l'Assemblée Nationale ...”: 3189.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid: 3190.

⁴¹ Ibid: 3192.

⁴² Ibid: 3193.

1. Немає консенсусу істориків щодо того, чи є Голодомор геноцидом;
2. Національна Асамблея не має таких юридичних повноважень як Міжнародний кримінальний суд;
3. Проблема доступу до архівів;
4. Відбудеться політизація питання (“Ми йдемо на поводу правлячої в Україні партії. Щодо Голодомору немає консенсусу навіть в самій Україні”⁴³);
5. Відбудеться ієрархізація жертв (Голод 1845–1847 рр. в Ірландії теж геноцид?);
6. Проголосувати за цю резолюцію означатиме точку неповернення у відносинах з Росією.

Можна припустити, що шостий пункт хвилював Жана-Поля Лекока найбільше.

Слова Ж.-П. Лекока спростувала позапартійна депутатка Емануель Менар, яка назвала голод зброєю остаточного вирішення та згадала фундаментальне французьке видання “Чорну книгу комунізму”. Е. Менар підкреслила, що в минулому комуністи заперечували факт Голодомору, а тепер протестують проти передачі необхідної зброї українському народу⁴⁴. Тому необхідний Нюрнберзький трибунал над комуністами, а за резолюцію необхідно проголосувати в пам’ять про жертв і в честь тих, хто продовжує битися проти Росії в ім’я свободи. На цьому засіданні уряд представляв делегований міністр з питань зовнішньої торгівлі Олів’є Бешт, який ствердив, що реальність злочинів, здійснених під час Голодомору, не викликає сумнівів, а тому уряд підтримує текст резолюції. У результаті голосування, зі 170 присутніх депутатів 168 висловилися “за”, двоє – “проти”⁴⁵. Остаточний текст фактично дублював проект резолюції від 27 січня за одним винятком – із нього вилучили пункт 2 “засудити геноцид, здійснений радянською владою, відомий під назвою Голодомор”⁴⁶. Таким чином, від реєстрації проекту резолюції до його прийняття Національною Асамблеєю пройшло лише два місяці. Важливість прийняття цієї Резолюції наступного дня на засіданні Комісії з європейських справ підкреслив Беньямін Хаддад, який наголосив, що у війні проти України присутні не лише бомбардування, знищені будівлі, окупація територій, а й прагнення стерти національну ідентичність, нівелювати саме існування України⁴⁷.

⁴³ “Compte rendu intégral du 2^e séance du mardi 28 mars 2023 de l’Assemblée Nationale ...”: 3193.

⁴⁴ Ibid: 3194.

⁴⁵ Ibid: 3198.

⁴⁶ “Résolution № 97 adoptée par l’Assemblée Nationale, portant sur la reconnaissance et la condamnation de la Grande famine de 1932–1933, connue sous le nom d’”Holodomor”, comme génocide. 28 mars 2023”, *Assemblée Nationale*, accédé le 5 novembre 2023”, accédé le 5 novembre 2023, URL: https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/16/textes/116t0097_texte-adopte-seance

⁴⁷ *Rapport d’information № 1024 fait au nom de la Commission des affaires européennes sur la proposition de résolution européenne (№ 1014) de M. Pierre-Alexandre Anglade relative aux transferts forcés massifs d’enfants ukrainiens par la Fédération de Russie. Enregistré à la Présidence de l’Assemblée Nationale le 29 mars 2023.* (Paris: Assemblée Nationale, 2023): 15.

17 травня 2023 р. Сенат врешті приступив до розгляду Резолюції про визнання Голодомору геноцидом. Першій надали слово його авторці Жоель Гарріо-Майлам, яка привітала присутнього на засіданні українського посла В. Омельченка, а також відзначила плідну роботу в Києві його французького колеги Етьєна де Понсена (2019–2023), який попри всі загрози навесні 2022 р. прийняв рішення не евакуювати посольство з України. Сенаторка закликала прийняти цю Резолюцію, яка покаже Росії та світу, що французи не наївні та знають історичні факти⁴⁸. Ж. Гарріо-Майлам підтримав Крістіан Біле, який підкреслив, що навіть мінімальні 4 млн загиблих це було 15 % українського населення у 1932–1933 рр. Примусова колективізація, реквізиція урожаю, русифікація, переміщення дітей – це заторкувало всі верстви, від селян до інтелектуалів. Населення було в окремих випадках доведене до канібалізму, а влада спокійно експортувала українське зерно. Тому немає жодного сумніву, що Голодомор був геноцидом. Сенатор провів паралелі з сучасністю, зазначивши, що війна зараз точиться не лише на полі бою, а й в інформаційному просторі. Називаючи українську владу “нацистами”, російський режим прагне переглянути історію. Не дивно, що російські хакери атакували сайт Національної Асамблеї 27 березня, тобто напередодні прийняття Резолюції про Голодомор, аналогічної атаки попереднього тижня зазнала й офіційна сторінка Сенату⁴⁹.

Наступним слово взяв сенатор Олів'є Пакко. Як колишній учитель історії та географії, О. Пакко зробив яскравий історичний вступ, згадавши навіть події Варфоломійської ночі 1572 р. Злочини ХХ ст., на його думку, відрізняло від попередніх жорстке та чітке планування. Треба визнати, що в 1932–1933 рр. мільйони українців, насамперед селяни, були приречені на голодну смерть. Якщо забуття є другою смертю, то заперечення є повторним злочином. Коли Е. Ерріо говорив, що все добре, мільйони українців гинули від “сухої гільйотини”⁵⁰. Колегу підтримав Клод Мальоре, колишній президент організації “Лікарі без кордонів”, який емоційно наголосив, що “Ми не знали – це дуже зручна відмовка”, так можна сказати про Шоа, червоних кхмерів, Голодомор, Гулаг, китайський Лаогай. К. Мальоре не вірив у цю відмовку, оскільки злочини мають не лише своїх катів, а й поплічників, тобто “корисних ідіотів, чого вартий тільки Ерріо, але також Роллан, Ланжевен, Мальро та десятки інших”. Сенатор звернув увагу, що майже жодна Резолюція на підтримку України, за яку голосували Національна Асамблея, Сенат або Європарламент, не була підтримана ні Національним зібранням, ні комуністами. Тому після перемоги України треба буде провести

⁴⁸ “Compte rendu intégral du séance du mercredi 17 mai 2023. Session ordinaire du Sénat de 2022–2023”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 18.05.2023: 4411.

⁴⁹ “Compte rendu intégral du séance du mercredi 17 mai 2023 ...”: 4412–4413.

* Цим словосполученням у Франції називають доведення до смерті без використання конкретних засобів убивства.

⁵⁰ “Compte rendu intégral du séance du mercredi 17 mai 2023 ...”: 4413.

Нюрнберзький трибунал над путіністами та їх поплічниками. Останні слова викликали шквал оплесків серед представників республіканської партії⁵¹.

Лідерка групи зібрання прогресистських і незалежних демократів Надеж Аве пообіцяла, що їх фракція проголосує за Резолюцію, як і всі попередні, спрямовані на підтримку України, тим паче, що Голодомор – це був політичний, а не кліматичний голод⁵². Патрік Каннер, нащадок польських євреїв, який виріс у північно-французькому Ліллі, наголосив, що не визнати Голодомор означатиме деформувати історію, тому група соціалістів проголосує за цю Резолюцію⁵³.

Проти Резолюції виступив П'єр Л'юран, який у 2010–2018 рр. був національним секретарем Французької комуністичної партії. Він заявив, що жертвами сталінської політики були не лише мільйони українців, а й казахи та росіяни. П. Л'юран навів дані українського історика Станіслава Кульчицького про 3–3,5 млн. жертв і наголосив, що кваліфікація Голодомору геноцидом досі дискусійна. Крім того, в Україні нещодавно реабілітували Степана Бандеру, а тому він боїться, що прийняття цієї Резолюції не стільки символізуватиме підтримку України, як сприятиме підйому націоналізму⁵⁴. П. Л'юрану аплодувала президентка групи комуністів у Сенаті Еліан Ассасі. Натомість Клод Мальоре вибукував: “Ганьба! Ви стаєте поплічником цих злочинів!”, а Олів'є Пакко обурювався, що заперечення є другим злочином⁵⁵. Франсуа Бонно наполягав, що Франція мусить визнати цей геноцид, оскільки, як казав Жан Жорес, “людство не може більше жити з трупом вбитого народу в своєму погребі”⁵⁶.

Позицію П. Л'юрана підтримав ультраправий Жан-Луї Массон, який заявив, що не проголосує за Резолюцію з двох причин: по-перше, факти не відповідають юридичному визначенню геноциду, а, по-друге, ця пропозиція насамперед покликана зашкодити Росії. Навіть тепер справжні винуватці війни між Україною та Росією – це тріо провокаторів: НАТО, США та ЄС. А Україна – це троянський кінь НАТО, який загрожує Російській Федерації⁵⁷. Останні слова супроводжувалися вигуками “Ганьба!”, після чого ображені Ж.-Л. Массон і Е. Ассасі покинули залу. Елен Конве-Муре, борчиня за права жінок, французька ірландського походження, сказала, що проголосує за Резолюцію в тому числі і в пам'ять про Великий голод 1845–1847 рр. в Ірландії⁵⁸.

На цьому засіданні Сенату уряд знову представляв Олів'є Бешт. Делегований міністр нагадав, що 26 листопада 2022 р. Президент Еммануель Макрон анонсував підтримку ініціативи “Зерно від України”, надавши 6 млн євро на

⁵¹ “Compte rendu intégral du séance du mercredi 17 mai 2023 ...”: 4414–4415.

⁵² Ibid: 4415– 4416.

⁵³ Ibid: 4416.

⁵⁴ Ibid: 4418.

⁵⁵ Ibid: 4418.

⁵⁶ Ibid: 4419.

⁵⁷ Ibid: 4419.

⁵⁸ Ibid: 4420.

транспортування зерна з України в Ємен та Судан. О. Бешт висловився і від імені уряду: “як я вже казав у Національній Асамблеї, не звично для уряду визнавати геноцидом явища, які не були так кваліфіковані французькими чи міжнародними юристами. Але реальність злочинів Голодомору не викликає сумніву, тому уряд підтримає цей текст”⁵⁹. У результаті, із 343 присутніх на засіданні сенаторів, 327 підтримали резолюцію, 16 проголосували проти. Відтак, президент Сенату підписав схвалену Резолюцію, яка фактично повторювала пропозицію резолюції від 9 грудня 2022 р. без викладення історичних мотивів⁶⁰.

Висновкові положення. Французька Республіка однією з перших у світі ратифікувала Конвенцію ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р., але аж до початку 2023 р. на офіційному рівні Голодомор 1932–1933 рр. не був визнаний геноцидом українського народу. Така ситуація має зрозумілі пояснення. По-перше, до 1991 р. Франція була зацікавлена у співпраці з Радянським Союзом, а після його розпаду – з Російською Федерацією, уряди якої принципово заперечували геноцидний характер Голодомору, апелюючи, до того, що це були просто наслідки непродуманої економічної політики режиму. По-друге, аж до приходу до влади В. Ющенка у 2005 р. та прийняття 28 листопада 2006 р. за його поданням Верховною Радою України Закону “Про Голодомор 1932–1933 років в Україні”, Українська держава не проводила цілеспрямованої політики щодо міжнародного визнання цього геноциду. І, по-третє, це питання не було пріоритетним ні для французьких політиків, ні для французької громадськості, оскільки напряму не зачіпало їх інтересів, а в більшості випадків було їм просто невідомим.

Тому перші французькі ініціативи з визнання Голодомору геноцидом з’явилися щойно на початку XXI ст. Закономірно, що вони були безуспішними, бо не мали належного резонансу та суспільної підтримки. Пропозиції резолюцій про визнання Голодомору геноцидом, подані 10 травня 2001 р. сенаторами Жаном-Клодом Карлом і Сержом Матьє, 30 листопада 2006 р. депутатом Крістіаном Ваннестом, а також запит сенатора Жільбера Шабру від 7 квітня 2004 р. залишилися без розгляду. Але навіть, коли відповідь була, як у випадку запиту сенатора Жана-П’єра Віаля у січні 2005 р. до міністра закордонних справ Мішеля Барньє, то вона зводилася до того, що використання терміну “геноцид” на окреслення подій 1932–1933 рр. є дискусійним, а історичну інтерпретацію початково мають здійснити зацікавлені держави, тобто Україна, Казахстан і Російська Федерація. Як засвідчує аналіз протоколів засідань верхньої та нижньої палати французького парламенту, французькі законотворці до 2022 р. лише спорадично згадували Голодомор у контексті обговорення інших геноцидів XX ст.

⁵⁹ “Compte rendu intégral du séance du mercredi 17 mai 2023 ...”: 4422.

⁶⁰ “Résolution № 110 du Sénat relative à la reconnaissance du génocide ukrainien de 1932–1933 du 17 mai 2023, accédé le 5 novembre 2023”, *Assemblée Nationale*, URL: <https://www.senat.fr/leg/tas22-110.html>

Після 24 лютого 2022 р. ситуація кардинально змінилася, більшість французьких парламентарів починає вважати визнання Голодомору актом геноциду своїм обов'язком для відновлення історичної справедливості. Спостерігалися спроби французьких сенаторів і депутатів провести символічні паралелі між геноцидом 1932–1933 рр. і російськими злочинами 2022–2023 рр., зокрема масовою депортацією українських дітей і прагненням заперечити саме існування української нації. Блокування Росією експорту українського продовольства через чорноморські порти ще більше актуалізувало дискурс Голодомору, а удари по енергетичній інфраструктурі восени взимку 2022–2023 рр. спровокували дискусії про “Холодомор”. Виступи спікера Верховної Ради Р. Стефанчука перед Національною Асамблеєю та Сенатом викликали значний резонанс французьких парламентарів і згодом стали одним із аргументів на користь актуальності прийняття Резолюцій про визнання Голодомору геноцидом.

Сенат швидше почав обговорення, але ухвалив Резолюцію пізніше за Національну Асамблею. Так, ще 9 грудня 2022 р. група сенаторів на чолі з Ж. Гаррію-Майлам і Н. Соллогуб подали пропозицію відповідної резолюції, яка була поставлена на обговорення та голосування щойно 17 травня 2023 р. Натомість в Національній Асамблеї А. Женете зареєструвала проект 27 січня 2023 р., а вже 28 березня він був проголосований.

Аналіз обговорення цих Резолюцій у Національній Асамблеї та Сенаті дозволяє виокремити низку закономірностей. По-перше, більшість парламентарів підтримувала ці документи. По-друге, на користь їх прийняття наводилися як історичні аргументи, так і паралелі з сьогоденням, тобто російською агресією, спрямованою на знищення української нації. По-третє, проти виступали комуністи й окремі представники ультраправого Національного зібрання, основними поясненнями яких була недостатня обґрунтованість геноцидного характеру Голодомору, а головне, небажання погіршувати відносини з Москвою. Але, попри всі перипетії, у першій половині 2023 р. дві палати французького парламенту таки визнали Голодомор 1932–1933 рр. геноцидом українського народу.

REFERENCES

- “Compte rendu № 28 de la Commission de la défense nationale et des forces armées de l'Assemblée Nationale du mercredi 7 décembre 2022. Session ordinaire de 2022–2023, *Assemblée Nationale*, accédé le 5 novembre 2023”, URL: https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/16/comptes-rendus/cion_def/116cion_def2223028_compte-rendu
- “Compte rendu de la Commission des affaires européennes du jeudi 9 mars 2023”, *Assemblée Nationale*, accédé le 9 mai 2023, URL: <https://www.senat.fr/compte-rendu-commissions/20230306/euros.html>
- “Compte rendu du séance du lundi 3 octobre 2022. XVIe législature. Session ordinaire de 2022–2023”, *Assemblée Nationale*, accédé le 5 novembre 2023, URL: <https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/16/comptes-rendus/seance/session-ordinaire-de-2022-2023/deuxieme-seance-du-lundi-03-octobre-2022>

- “Compte rendu intégral du 2^e séance du mardi 2 août 2022 de l’Assemblée Nationale. Session extraordinaire de 2021–2022. 29^e séance”, *Journal officiel de la République Française* 53 (2): 3354–3370.
- “Compte rendu intégral du 2^e séance du mardi 28 mars 2023 de l’Assemblée Nationale. Session ordinaire de 2022–2023”, *Journal officiel de la République Française* 39 (2): 3154–3203.
- “Compte rendu intégral du 2^e séance du mercredi 30 novembre 2022 de l’Assemblée Nationale. Session ordinaire de 2022–2023”, *Journal officiel de la République Française* 92: 6251–6273.
- “Compte rendu intégral du séance du lundi 23 janvier 2012. Session ordinaire du Sénat de 2011–2012”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 24.01.2012: 330–401.
- “Compte rendu intégral du séance du mardi 1^{er} mars 2022. Session ordinaire du Sénat de 2021–2022”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 02.03.2022: 2210–2236.
- “Compte rendu intégral du séance du mardi 6 décembre 2016. Session ordinaire du Sénat de 2016–2017”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 07.12.2016: 18488–18534.
- “Compte rendu intégral du séance du mercredi 1^{er} février 2023. Session ordinaire du Sénat de 2022–2023”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 02.02.2023: 592–669.
- “Compte rendu intégral du séance du mercredi 17 mai 2023. Session ordinaire du Sénat de 2022–2023”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 18.05.2023: 4394–4426.
- “Compte rendu intégral du séance du mercredi 26 octobre 2022. Session ordinaire du Sénat de 2022–2023”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 27.10.2022: 4286–4335.
- “Compte rendu intégral. Séances du mardi 31 janvier 2023 de l’Assemblée Nationale. Session ordinaire de 2022–2023”, *Journal officiel de la République Française* 11: 756–800.
- Guillemoles, Alain. “Bataille pour la reconnaissance d’un génocide”, *Le Courrier des pays de l’Est* 1067 (2008): 67–70.
- Kozytskyi, Andrii. *Henotsyd ta polityka masovoho vynyshchennia tsyvilnoho naseleння u XX st. (prychyny, osoblyvosti, naslidky): navch. posib. dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv*. Lviv: Litopys, 2012. (in Ukrainian).
- “Proposition de loi № 317 relative à la reconnaissance du génocide ukrainien de 1932 à 1933. Annexe au procès verbal de la séance du 10 mai 2001”, accédé le 4 novembre 2023, URL: <https://www.senat.fr/leg/pp/00-317.htm>
- “Proposition de loi № 3474 relative à la reconnaissance du génocide ukrainien de 1932–1933 présenté par M. Christian Vanneste. Enregistré à la Présidence de l’Assemblée Nationale le 30 novembre 2006”, *Assemblée Nationale*, accédé le 3 novembre 2023, URL: <https://www.assemblee-nationale.fr/12/propositions/pion3474.asp>
- Proposition de résolution № 200 en application de l’article 34-1 de la Constitution relative à la reconnaissance du génocide ukrainien de 1932–1933. Enregistré à la Présidence du Sénat le 9 décembre 2022*. Paris: Sénat, 2022.
- “Proposition de résolution № 523 portant sur la reconnaissance et la condamnation de la Garde famine de 1932–1933, connue sous le nom d’“Holodomor”, comme crime contre l’humanité. Présenté par Mme Anne Genetet. Enregistré à la Présidence de l’Assemblée Nationale le 25 novembre 2022”, *Assemblée Nationale*, accédé le 5 novembre 2023, URL: https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/16/textes/116b0523_proposition-resolution
- “Proposition de résolution № 770 portant sur la reconnaissance et la condamnation de la Grande famine de 1932–1933, connue sous le nom d’“Holodomor”, comme génocide. Enregistré à la Présidence de l’Assemblée Nationale le 27 janvier 2023”, *Assemblée Nationale*, accédé le 5 novembre 2023, URL: https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/16/textes/116b0770_proposition-resolution

- “Question de M Gilbert Chabroux (Rhône-Soc)”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 08.04.2004: 852.
- “Question de M Vial Jean-Pierre (Savoie-UMP)”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 20.01.2005: 137.
- Rapport d'information № 418 fait au nom de la Commission des affaires européennes sur la proposition de résolution européenne en application de l'article 73 quinque du Règlement, dénonçant les transferts forcés massifs d'enfants ukrainiens par la Fédération de Russie. Enregistré à la Présidence du Sénat le 9 mars 2023*. Paris: Sénat, 2023.
- Rapport d'information № 1024 fait au nom de la Commission des affaires européennes sur la proposition de résolution européenne (№ 1014) de M. Pierre-Alexandre Anglade relative aux transferts forcés massifs d'enfants ukrainiens par la Fédération de Russie. Enregistré à la Présidence de l'Assemblée Nationale le 29 mars 2023*. Paris: Assemblée Nationale, 2023.
- “Reponse du Ministère des affaires étrangères”, *Journal officiel de la République Française Sénat*, 24.03.2005: 827.
- “Résolution № 97 adoptée par l'Assemblée Nationale, portant sur la reconnaissance et la condamnation de la Grande famine de 1932–1933, connue sous le nom d'”Holodomor”, comme génocide. 28 mars 2023”, *Assemblée Nationale*, accédé le 5 novembre 2023, URL: https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/16/textes/116t0097_texte-adopte-seance
- Sypko, Bohdana. “Kliuchovi tezy informatsiinoho zvitv Senatu «Ukraina: rik viiny. Yaki uroky dlia Frantsii?»”, *Istorychni pam'iatky Halychyny. Materialy VIII Kraieznavchoi konferentsii (3 travnia 2023 r.)* (2023). 182–185. (in Ukrainian).
- Sypko, Bohdana. “Suverenizatsiia Ukrainy kriz pryzmu protokoliv zasidan Natsionalnoi Asamblei Frantsii”, *Narodoznavchi zoshyty* 160 (2021): 775–782. (in Ukrainian).
- Sypko, Bohdana. “Ukraina v ofitsiinomu dyskursi Frantsuzkoi Respubliky (2014–2022)”, *Narodoznavchi zoshyty* 169 (2023): 126–146. (in Ukrainian).
- Tevnen, Etienn. “Frantsuzki intelektualy i stalinizm (1935–1975)”, *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* 6 (2000): 116–122. (in Ukrainian).
- Vert, Nikolai. “Derzhava proty svoho narodu”, *Chorna knyha komunizmu. Zlochyny, teror i represii, z frantsuzkoi pereklav Yarema Kravets*. Lviv: Afisha, 2008. 47–242. (in Ukrainian).
- Zhukovskiy, Arkadii. “Tohochasna frankomovna presa pro holod na Ukraini 1932–1933”, *Suchasnist* 10 (1983): 43–48. (in Ukrainian).

THE FRENCH REPUBLIC'S RECOGNITION OF THE HOLODOMOR AS GENOCIDE OF THE UKRAINIAN PEOPLE

Bogdana SYPKO

The Ivan Franko National University of Lviv
Department of World History of Modern Times
1 Universytetska Street, Lviv, 79000, Ukraine
E-mail: bogdana.sypko@lnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3136-9340>

The article, based on the electronic archives of the Senate and the National Assembly, analyzes the vicissitudes of recognition of the Holodomor of 1932–1933 as genocide of the Ukrainian people. The French Republic was one of the first in the world to ratify the UN Convention on the Prevention and

Punishment of the Crime of Genocide on December 9, 1948, but until the beginning of 2023, at the official level, the Holodomor of 1932–1933 was not recognized as a genocide of the Ukrainian people. Such a situation has an understandable explanation. First, until 1991, France was interested in cooperation with the Soviet Union, and after its collapse with the Russian Federation, whose governments fundamentally denied the genocidal nature of the Holodomor, appealing to the fact that it was simply the consequences of the regime's failed economic policy. Secondly, until V. Yushchenko came to power in 2005 and the adoption by the Verkhovna Rada of the Law on the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine, unfortunately, Ukraine also did not pursue a purposeful policy regarding the international recognition of this genocide. And, thirdly, this issue was not a priority for either French politicians or the French public, since it did not directly affect their interests, and in most cases it was simply unknown by them.

Therefore, the first French initiatives to recognize the Holodomor as genocide appeared only at the beginning of the 21st century. Naturally, they were unsuccessful, because they did not have the appropriate resonance. Proposals for resolutions on the recognition of the Holodomor as genocide, submitted on May 10, 2001 by Senators Jean-Claude Carle and Serge Mathieu, on November 30, 2006 by Deputy Christian Vanneste, as well as the request of Senator Gilbert Chabroux dated April 7, 2004, were not considered. But even when the answer was given, as in the case of Senator Jean-Pierre Vial's request in January 2005 to the Minister of Foreign Affairs Michel Barnier, it was reduced to the fact that the use of the term "genocide" to describe the events of 1932–1933 is debatable, and the historical interpretation should initially be carried out by the interested states. As evidenced by the analysis of the minutes of the meetings of the upper and lower houses, until 2022, French parliamentarians only sporadically mentioned the Holodomor in the context of discussing other genocides of the 20th century.

After February 24, 2022, the situation changes radically, the majority of French parliamentarians begin to consider the recognition of the Holodomor as an act of genocide as their duty to restore historical justice. We observe the attempts of French senators and deputies to draw symbolic parallels between the genocide of 1932–1933 and the Russian crimes of 2022–2023, in particular the mass deportation of Ukrainian children and the desire to deny the existence of the Ukrainian nation. Russia's blockade of the export of Ukrainian provision through Black Sea ports has even more actualized the discourse of the Holodomor, and the strikes on the energy infrastructure in the autumn and winter of 2022 and 2023 provoked discussions about the "Holodomor" (paronomasia, in Ukrainian "holod" mean "cold"). The speeches of the Head of the Verkhovna Rada, R. Stefanchuk, before the National Assembly and the Senate caused considerable resonance among French parliamentarians, and later became one of the arguments in favor of the urgency of adopting the Resolutions recognizing the Holodomor as genocide.

The Senate started discussions sooner, but passed the Resolution later than the National Assembly. So, as early as December 9, 2022, a group of senators led by Joëlle Garriaud-Maylam and Nadia Sollogoub submitted a proposal for a corresponding resolution, which was put up for discussion and voting only on May 17, 2023. Instead, Anne Genetet registered the project in the National Assembly on January 27, 2023, and already on March 28 it was voted. Analysis of the discussion of these Resolutions in National Assembly and Senate allows us to single out a number of regularities. First, the majority of parliamentarians supported these documents. Secondly, both historical arguments and parallels with the present day, that is, Russian aggression aimed at the destruction of the Ukrainian nation, were cited in favor of their adoption. Thirdly, the communists and individual representatives of the far-right Rassemblement National opposed it, the main explanations of which were the insufficient justification of the genocidal nature of the Holodomor, and, most importantly, the unwillingness to worsen relations with Moscow. But, despite all vicissitudes, in the first half of 2023, two chambers of the French parliament recognized the Holodomor of 1932–1933 as genocide of the Ukrainian people.

Key words: genocide, Holodomor, National Assembly, Senate, resolution, Ukraine, French Republic.